

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava
Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika eriala

Tuule Pensa

LAPS LASTEKAITSETÖÖ KLIENDINA LASTEKAITSETÖÖTAJATE KÄSITUSES

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Merle Linno, MSW

Tartu 2017

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Tuule Pensa

(01.06.2017)

ABSTRACT

Child as a client of child protection work in the conception of child protector workers

The contemporary approach of childhood considers children as active citizens who participate actively in society and acquire collectively the rules of culture, standards and customs in cooperation with each other and adults (Corsaro, 2011). The purpose of the present Bachelor's thesis is to study the child protector workers' approaches of a child in child protection work. The method of the study is qualitative. Five semi-structured interviews were carried out with child protection workers.

Two research questions are tried to find answers within the present Bachelor's thesis:

- How is a child constructed by child protection workers?
- What is considered important in the work with a child by child protection workers?

The theoretical chapter consists of five parts. The first part of the thesis focuses on the sociological childhood approach. The following chapter presents shortly the rights of children and welfare. The third part of the work emphasises the necessity of involvement of a child and, also, the results of previous research. Furthermore, the fourth part concentrates on the content and work methods of child protection work. The last part focuses shortly on the specifics of working with children.

The analytical part of the thesis has been divided into five categories. The first part focuses on the substantive definition of child as the main subject of child protection work and the main rights and responsibilities of children. The second category focuses on the child protection workers' interpretation of being a child. The second category concentrates on the conditions of child's growth environment and child well-being. The following chapter focuses on the opinion of children and the final part is addressed on talking to children.

The results of the study show that the descriptions and interpretations of child protection workers were unique. Nevertheless, they had many similar features. The child protection workers attach a child a passive role in society. The most important common feature was family. It was revealed within the interviews that children are the focus of child protection work but in reality mostly parents are engaged to the process of child protection work. The child protection workers think that it is important to consider the opinion of a child.

Nevertheless, they usually find that it is not necessary to ask children directly but it can be estimated on the basis of the child's environment. According to the opinion of child protection workers the most important aspect while talking to children is to achieve a contact and get to know them.

SISUKORD

ABSTRACT	3
SISSEJUHATUS.....	6
I PEATÜKK: TEOREETILINE ÜLEVAADE	8
1.1 Lapsepõlve sotsioloogilised käsitlused.....	8
1.2 Lapse õigused ja heaolu	10
1.3 Lapse osalemine otsustusprotsessides	11
1.4 Lastekaitsetööst	13
1.5 Lapsega töö eripärad lastekaitsetöös	14
1.6 Probleemiseade, eesmärk ja uurimisküsimused	15
II PEATÜKK: METOODIKA	16
2.1 Metodoloogiline lähenemisviis	16
2.2 Andmekogumismeetod.....	16
2.3 Uurimuses osalejad.....	16
2.4 Uurimuse eetiline aspekt	16
2.5 Uurimuse käik ja uurija reflektiivsus	17
2.6 Andmeanalüüsi kirjeldus	18
III PEATÜKK: ANALÜÜS	19
3.1 Laps lastekaitsetöö keskmes.....	19
3.2 Lastekaitsetöötajate tõlgendused lapseks olemisest	21
3.3 Lapse kasvukeskkond ja heaolu	23
3.4 Lapse arvamusega arvestamine	26
3.5 Lapsega rääkimine.....	27
VI PEATÜKK: ARUTELU	30
4.1 Lapse konstrueerimine	30
4.2 Töö lapsega.....	31
KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED	33
Kasutatud kirjandus	34
LISA 1	36

SISSEJUHATUS

Lapsepõlve mõistmine on viimastel aastakümnetel ühiskonnas suurel määral muutunud. Traditsiooniliselt kujutati last kui 'inimeseks saavat' ja lapsed ei osalenud ühiskonnas, vaid isoleeriti enda maailma, kus nad pidid hakkama ennast ette valmistama „tegelikku ellu“ sisenemiseks (Qvortrup, 1991). Kui traditsioonilise lapsepõlvekäsitluse kohaselt olid lapsed ühiskonnas kõrvale jäetud ning täiskasvanud teevad otsuseid lastega eelnevalt arutamata, siis kaasaegsem lapsepõlvekäsitluse kohaselt võivad täiskasvanute ja laste arusaamad erineda (vt nt Corsaro 2011; Qvortrup 1991; Mayall 2000). Samuti on lapsel õigus avaldada vabalt enda arvamust ja rääkida kaasa teemadel, mis puudutavad konkreetselt selle lapse huvisid ja heaolu.

Varasemad uurimused näitavad, et lastekaitsekäsiraamatud konstrueerivad pigem ebakindlat lastekaitsekäsitlust, milles lapse positsioon ei ole selgelt määratletud, seetõttu võib oletada, et tekstides peegeldubki erialadiskursuses valitsev ebamäärasus mõningate teemade käsitlemisel, mis ei pruugi anda lastekaitsetöötajale tööks vajalikku kindlust, vaid propageerivad pigem tegutsemist iseenda parema äranägemise järgi (Auväärt, 2007) ning lastekaitsetöötajate lugudest selgub, et kuigi laste vastu suunatud vägivalda uurimuste lugudes on peategelaseks laps, siis tegelikkuses on laps tagaplaanil ja neid ei kaasata aktiivselt, piltlikult öeldes toimub tegevus üle lapse pea (Linno, 2012).

Bakalaureusetöö teemavaldkonnani jõudsin teisel kursusel, kui läbisin ainet lapsepõlvesotsioloogia, kus pöörati erilist tähelepanu lapsele. Kolmanda kursuse alguses tuli igal tudengil valida endale meelepärane lõputöö teema ning uurides erinevaid võimalusi, kõnetas mind kõige rohkem just lastekaitsetöö, mistõttu selle teema valisingi. Lastega töötavad isikud puutuvad iga päev enda töös kokku lapse õiguste ja heaolu tagamisega ja vastavalt ÜRO lapse õiguste konventsiooni artiklile 12 tuleb kõigil juhtudel tuleb välja selgitada lapse arvamus lähtuvalt sellest, mis on sellele konkreetsele lapsele parim huvi. Lastekaitsetöötajad tegelevad igapäevaselt lastega ning spetsialistide arvamused ja seisukohad mõjutavad oluliselt nende tööd, seetõttu on oluline aru saada, millisena mõistavad lastekaitsetöötajad käsitusi lapsest lastekaitsetöös. Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on **uurida lastekaitsetöötajate käsitusi lapsest lastekaitsetöös.**

Uurimistöõ põhineb kvalitatiivsel uurimisviisil. Uurimuse viisin läbi 2017. aasta märtsist kuni aprilli alguseni nelja kohaliku omavalitsuse ja ühe sotsiaalkindlustusameti

lastekaitsetöötajaga. Andmeid kogusin poolstruktureeritud intervjuude käigus. Andmeanalüüsi teostasın temaatilise sisuanalüüsi põhimõtete järgi.

Töö koosneb neljast peatükist. Töö esimeses osas kirjeldan lühidalt lapseõlvesotsioloogilisi lähtekohti, lapse õigusi ja heaolu, laste osalemist otsustusprotsessides ja lastekaitsetööst. Samuti tuleb juttu millega tuleks lastekaitsetöötajal lapsega töös arvesse võtta. Töö teine osa kirjeldab uurimuse metoodikat ja andmeanalüüsi protsessi ning töö kolmandas osas on analüüs. Töö viimane osa põhineb arutelul, kus toetudes analüüsile ning teooriale tõlgendan tulemusi ja annan vastused uurimisküsimustele.

Bakalaureusetöö valmimisele kaasaitamise eest soovin tänada uurimuses osalenud lastekaitsetöötajaid. Lisaks soovin tänada julgustuse, abi ning mitmekülgete mõtete eest enda juhendajat Merle Linnot ja retsensenti, kes leidis aega pühenduda töö lugemisele ja anda tagasisidet.

I PEATÜKK: TEOREETILINE ÜLEVAADE

1.1 Lapsepõlve sotsioloogilised käsitlused

Kaasaegselt nähakse lapsi indiviididena, kellel on samamoodi omad õigused nagu täiskasvanutel ning lapsed on nende heaolu küsimustes usaldusväärsed allikad. Kaasaegse lapsepõlvekäsitluse kohaselt on lapsed ühiskonnas aktiivsed toimijad, kes osalevad vastavalt oma vanusele aktiivselt kultuuride loomises (Corsaro, 2011). Laps vajab lähedust ja hoolimist, tunnet, et ta kuulub kuhugi, on armastatud (Kask, 2008). ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikkel 1 kohaselt mõistetakse lapsena iga alla 18-aastast inimolendit, kui lapse suhtes kohaldatava siseriikliku seaduse põhjal ei loeta teda varem täisealiseks.

Lapsed pole alati olnud ühiskonnas olulisel kohal. Philippe Ariès oli üks esimesi inimesi ajaloos, kes hakkas pöörama tähelepanu lapsepõlve mõistmisele. Ariès tugines enda töödes maalidele ja kirjalike tekstide analüüsile. Tema sõnul puudus keskajal, 10-13. sajand teadlikkus lapsepõlvest ja lapsed olid kaasaja tähenduses pigem tähelepanuta ja hooletusse jäetud. Lapsi ei peetud täiskasvanutest oluliselt erinevateks ja lapsed sisenesid umbes 7-aastaselt täiskasvanute maailma ning hakkasid võrdselt täiskasvanutega osalema tööl (Ariès, 1962). Autori sõnul tekkis 17. sajandil murdepunkt ja lapsepõlvele kui erilisele perioodile inimese elus hakati pöörama suuremat tähelepanu. Alates 18. sajandist on levinud Arièsi (1962) sõnul arusaam, et lapsed on sotsiaalne grupp, kes on tuleviku rikkuseks ja varaks. Alates 19. sajandi lõpust ja 20. sajandi algusest tekkis laste kui sotsiaalse grupi eraldumine täiskasvanutest ning täiskasvanutel oli õigus laste üle kontrolli omada ja neid piirata (Ariès, 1962).

Lapsepõlve kujunemine sai alguse 20. sajandi alguses, mille kohaselt nähti, et laps on täiskasvanust erinev ebaküpsuse mõttes. Qvortrup (1991) selgitab, et varasemalt uuriti lapsepõlvekäsitlusi põhiliselt psühholoogia ja pedagoogika paradigmat lähtuvalt. Lapsel oli ühiskonnas põhiliselt passiivne roll. Lapsepõlve vaadati kui ajutist perioodi ettevalimistavale ajajärgule täiskasvanuks saamisel. Traditsiooniliselt arvati, et laps olla tähendab igal ajal, igal pool ja iga lapse jaoks üht ja sama (Qvortrup, 1991). Laste eest vastutus oli vanematel ja ühiskond pani lapsed seisu, kus nad pidid hakkama ennast ette valmistama „tegelikku ellu“ sisenemiseks (Qvortrup, 1991). Lapsepõlve kujutati perioodina, mil laps ei ela täisväärtuslikku elu. Qvortrupi (1993) järgi ei ole varasemalt lapsepõlv olnud mitte ühiskonna

poolt ignoreeritud, vaid pigem marginaliseeritud (viidatud Corsaro, 2011 järgi). Corsaro (2011) leiab, et lapsed olid marginaliseeritud lapsepõlve sotsioloogias pigem nende alluva positsiooni pärast ühiskonnas. Lapsed tõrjuti laiemast ühiskonnast ja isoleeriti nende endi maailma. Traditsioonilise käsitluse kohaselt on laps tuleviku täiskasvanu, kes vajab õpetust ja ettevalmistust täiskasvanuks saamisel ning laps on täiskasvanute kultuuri ülevõtja, mitte ei panusta ise omalt poolt ühiskonda ja kultuuride loomisesse.

Viimastel aastakümnetel on lapse ja lapsepõlve temaatika järjest enam hakatud uurima sotsiaalteadlaste poolt ja kaasajal on hakatud lapsi ja lapsepõlve käsitlema varasemast teisiti. Kaasaegse lapsepõlvesotsioloogia kohaselt on lapsepõlv periood iga inimese elus, kuid ta on ka ühiskonnas nähtus, mis on lapsepõlve järjepidevuse tagaja (Corsaro, 2011; Qvortrup, 1991). Corsaro (2011) ja teised lapsepõlvesotsioloogid (vt nt Qvortrup 1991; Mayall 2000) on aluse pannud kaasaegsele lapsepõlve käsitlusele, mille kohaselt on lapsed olemas *siin ja praegu* kui subjektid ning osalevad aktiivselt ühiskonnas ja kultuuride loomises. Kaasaegse lapsepõlve käsitluse kohaselt on lapsed sotsiaalsed agendid, kes leiavad enda kohta ühiskonnas, arendavad enda elu suhetes ja panustavad sotsiaalsesse ellu (Mayall, 2000).

Kaasaegselt on Corsaro (2011) kohaselt lapsepõlv sotsiaalselt konstrueeritud ja see sõltub kontekstist, ajaloost, kultuurist jne. Lapsepõlv ei ole tänapäeval sama, mis oli paarkümmend aastat tagasi. Lapsepõlvel on erinevad tähendused ja rollid ühiskonnas, mis võtavad arvesse kultuurilisi eripärasid (Corsaro, 2011). Autor selgitab, et lapsed on vastavalt oma vanusele aktiivsed tegutsejad ja lapsed ei ole lihtsalt sotsialiseerimise objektid, vaid omandavad kollektiivselt kehtivaid kultuurireegleid, norme ja kombeid koostöös üksteise ja täiskasvanutega. Corsaro (2011) kujutab lapsi aktiivselt sotsiaalses elus osalejatena, mida nimetab Corsaro kultuuri *interpreteerivaks taasloomiseks*. Autori arvates võivad lapsed ja täiskasvanud elada mõneti eraldi maailmades ning lastel on omad kogemused, arusaamad ja huvid, mis ei pruugi ühtida täiskasvanute omadega. Selle kohaselt ei võta laps täiskasvanute kultuuri üle, vaid loob ka oma kultuuri ja panustab sotsiaalsesse ellu (Corsaro, 2011) Autor selgitab, et lapsed on aktiivsed toimijad vastavalt vanusele ja kultuuris osalemise rutiin algab varakult, peaaegu sellest hetkest, kui lapsed sünnivad.

1.2 Lapse õigused ja heaolu

Kõigile lastele peavad olema tagatud võrdsed võimalused ühiskonnas. Esimeseks rahvusvaheliseks lapse õiguste liikumise dokumendiks peetakse 1924. aastal vastu võetud Genfi deklaratsiooni, milles toodi välja viis lapse põhiõigust (Kaplan, 2008). Autori sõnul oli täiskasvanutel kohustus kaitsta, hoolitseda lapse normaalse arengu eest, tagada lapsele nii materiaalsed kui hingeline tugi kui ka õpetada lapsele eluks vajalikke oskusi. Genfi deklaratsiooni saab nimetada ÜRO lapse õiguste konventsiooni (1989) eelkäijaks, millest on tänaseks saanud kõige tähtsam lapse õigusi ja heaolu reguleeriv seadusakt (Kaplan, 2008). Eesti liitus ÜRO lapse õiguste konventsiooniga aastal 1991. Konventsiooni peetakse lapse õiguste käsitlemisel pöördepunktiks ning selle kaudu on arusaam pädevamast ja aktiivsemast lapsest kandunud ka seadustesse (Verhellen, 1996 viidanud Karu jt, 2012). Konventsiooniga ühinemisega võeti kohustus tagada rahvusvaheliselt tunnustatud õigused igale Eesti territooriumil elavale lapsele (Viira, 2017). Vastavalt ÜRO lapse õiguste konventsioonile (1991) on kõik lapsed ühtemoodi olulised, lapse heaolu ei tohi sõltuda tema sünnikohast ning kõikidel lastel on õigus kasvada üles ühiskonnas, mis edendab nende arengut ja heaolu positiivselt (Lastekaitse korralduse uuendamise analüüs, 2013).

ÜRO lapse õiguste konventsiooni saab pidada lapse heaolu raamistikuks, millega riigid on võtnud endale kohustuse kaitsta ja edendada lapse õiguste põhimõtteid ja parandada laste olukorda (Reinomägi ja Sinisaar, 2014). Lapse õigusi ja heaolu reguleerib Eestis lastekaitse seadus (RT I, 21.12.2016, 24), mis peab silmas ÜRO laste õiguste konventsiooni põhimõtteid. Lastekaitse seadus (2016) § 5 lg 1-4 reguleerib lapse õiguste ja heaolu tagamise põhimõtteid, mille kohaselt on lapsel sünnipärane õigus elule, ellujäämisele ja arengule; õigus võrdsele kohtlemisele ilma igasuguse diskrimineerimiseta; kõigis ettevõtmistes tuleb esikohale seada lapse huvid ning igal lapsel on õigus isiklikuks seisukohavõtuks kõigis teda puudutavates küsimustes ning õigus väljendada vabalt oma vaateid.

Lapse õigused on lahutamatu osa lapse heaolust ja selles mõttes võib õigusi käsitleda instrumendina lapse heaolu saavutamiseks (Kennan, Keenaghan, O'Connor, Kinlen ja McCord, 2011 viidanud Karu jt, 2012). Lapse heaolu on tagatud, kui tema baasvajadused on rahuldatud. Kaasaegselt nähakse lapsi individidena, kellel on samamoodi omad õigused nagu täiskasvanutel ning lapsed on nende heaolu küsimustes usaldusväärsed allikad. Samamoodi nagu lapsepõlv on sotsiaalselt konstrueeritud, on ka lapse heaolu, sest see sõltub ühiskonna

ajaloost, kultuurist ja kontekstist (Corsaro, 2011). Tulenevalt heaolu mõõtmise mitmetahulisusest, tuleb arvestada asjaoluga, et lapsed on meie järeltulev põlv ja nad peavad saama kasvada endale omases kasvukeskkonnas, arvestades iga lapse loomulikke vajadusi.

Eesti lastekaitseaduse (2016) § 4 kohaselt on heaolu lapse arengut toetav seisund, milles lapse füüsilised, tervislikud, psühholoogilised, emotsionaalsed, sotsiaalsed, kognitiivsed, hariduslikud ja majanduslikud vajadused on rahuldatud. Lastekaitsetöötajad võtavad lastekaitsetöös vastutuse, et tagada igale lapsele tema õigused ning heaolu. ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikkel 3 kohaselt tuleb igasugustes lapsi puudutavates ettevõtmistes esikohale seada lapse huvid, mistõttu tuleb lastekaitsetöötajal alati välja selgitada konkreetse lapse individuaalsed vajadused ja heaolu. Lapse parimate huvide hindamise muudab keeruliseks asjaolu, et iga laps ja tema vajadused on unikaalsed ning iga samalaadse probleemi ees oleva lapse jaoks võib parim lahendus olla täiesti erinev (Aru ja Paron, 2015).

Lapse heaolust ja õigustest rääkimisel ei tohi ära unustada perekonna rolli. Vanemate kaudu on lapsed seotud täiskasvanute sotsiaalsete võrgustikega (Kutsar, 2008). Samuti on Corsaro (2011) kohaselt laps aktiivne toimija ühiskonnas, kes vastavalt enda oskustele ja teadmistele osaleb aktiivselt koos täiskasvanutega sotsiaalses elus ja kultuuride loomises. Laps sünnib perekonda, kus vanemad võtavad vastutuse hoolitseda lapse heaolu ja õiguste eest. Lastekaitseaduse (2016) § 7 lg 1 järgi on lapse arengu ja kasvu loomulikuks keskkonnaks perekond ja esmane vastutus lapse õiguste ja heaolu tagamise eest on lapsevanemal või last kasvataval isikul. Täiskasvanud on eeskätt lapse arengu ja väljakujunemise juures väga olulised, võttes arvesse iga lapse individuaalset eripära.

1.3 Lapse osalemine otsustusprotsessides

ÜRO laste õiguste konventsiooni artikkel 12 kohaselt on lastel õigus väljendada oma vaateid vabalt kõikides teda puudutavates küsimustes. Lapse õigus osaleda oma elu puudutavates küsimustes ja otsuste langetamisel on üks olulisemaid lapse õigusi. Lapsed peavad vähemal või suuremal määral saama otsustada selle üle, mis on lapse parimates huvides. Reinomägi ja Aru (2014) leiavad, et ÜRO lapse õiguste konventsiooni üks aluspõhimõtteid on tagada igale lapsele, kes on võimeline oma arvamust avaldama, õigus vabalt oma vaateid väljendada kõikides teda puudutavates küsimustes.

Tihti räägitakse ühiskonnas sellest, et lapsele peavad olema tagatud tema õigused ja heaolu, sealjuures unustatakse anda lapsele tema õiguste eest seismisel hääl (Karu, Turk, Suvi ja Biin, 2012). Autorid leiavad, et lapse kaasamise ja osalemisega seotud õiguste tagamise eelduseks on see, et inimesed peavad laste kaasamist oluliseks ja vajalikuks. Reinomägi ja Aru (2014) selgitavad, et lapsele tuleb luua osalemisvõimalus ning tema vaateid peaks hindama vastavalt tema vanusele. Häälte andmine annab lapsele õiguse ja kohustuse kaasa rääkida teda puudutavate otsuste tegemisel. Rõhutama on hakatud seda, et laste hääl peab olema ühiskonnas kuuldav ja arvesse võetud ning lapsed peavad olema kaasatud neid puudutavate otsuste tegemisse erinevatel tasanditel alates perekonnast kuni kõrgema tasandi otsustusprotsessideni (Lister 2008 viidanud Karu jt, 2012). Karu jt (2012) selgitavad, et laste autonoomia ja osalemise julgustamine on ühiskonna seisukohalt oluline mitmel põhjusel. Esiteks aitab see kaasa lapse kui indiviidi heaolu tagamisele, kuna laste võimalus neid puudutavates asjades arvamust avaldada suureneb (Karu jt, 2012). Lapsed tunnevad tänu sellele ennast ühiskonnas tähtsamalt ja julgevad enda arvamust avaldada. Teiseks võimaldab laste kuulamine ja arvestamine teha paremaid otsuseid ja tagada parema lastekaitseüsteemi, kuna lapsed saavad ise täpsustada, mis on nende hinnangul laste „parimates huvides“ ja millised on nende vajadused (Lockyer 2008; James ja James 2004; Howe ja Covell 2005; Lansdown 2005 viidanud Karu jt, 2012). Samuti õpivad lapsed osalemise kaudu täitma neid rolle, mida neilt oodatakse tulevikus täiskasvanuna, valmistades nii ette tulevaseid aktiivseid kodanikke (Howe ja Covell, 2005 viidanud Karu jt, 2012). Lapse arvamusega tuleb arvestada alati, sest lapsed on võrdväärselt täiskasvanutega aktiivsed kaasarääkijad teemadel, mis nende jaoks olulised on.

Mitmed uurimused (vt nt Karu jt 2012 ja Lapse osalemine pereelus 2015) on näidanud, et nii lapsed kui ka täiskasvanud on teadlikud ja nõustuvad, et lapsi tuleb kaasata neid puudutavatesse otsustesse. Eesti elanikkonnast olid aastal 2012 lastest 72% ja täiskasvanutest 70% täiesti nõus väitega, et „Lapse ärakuulamine on sama tähtis kui täiskasvanute kuulamine“ (Karu jt, 2012). Samuti on aastatega suurenenud teadlikkus, et lapse arvamusega tuleb arvestada. Kui aastal 2008 vastasid lapsed, et lapse arvamusega arvestati **väga sageli** 12% ja **sageli** 40%, siis 2015. aastal vastasid lapsed, et nende arvamusega arvestatakse perekonnas kas **väga sageli** 21% või **sageli** 51% (Lapse osalemine pereelus, 2015). Lapsel on õigus enda arvamust avaldada, aga ühiskonnas levib tihti arusaam, et see ei pruugi olla nii pädev kui täiskasvanute poolt tehtavad otsused. Ehkki ollakse nõus, et lapsi tuleb kaasata otsuste

langetamisesse, siis aastal 2012 olid **täiskasvanutest** nõus pea pooled, **46%**, **lastest** aga **31%** väitega, et „Lapse arvamust tuleb küsida, aga sellega ei pea arvestama“ (Karu jt, 2012).

1.4 Lastekaitsetööst

Lastekaitse on sotsiaaltöö üks osa, mis on spetsiifiliselt keskendunud tööle lastega ja lastega peredega ning hõlmab eelkõige perede toimetuleku toetamise laste kasvatamisel ja hooldamisel ning laste õiguste kaitse ja heaolu tagamise (Viira, 2017). Lastekaitseaduse (2016) § 18 lg 1 kohaselt on lastekaitsetöötaja sotsiaalkindlustusameti, maavalitsuse või kohaliku omavalitsuse üksuse ametnik, kes täidab talle käesolevas seaduses või muus õigusaktis sätestatud ülesandeid lapse õiguste ja heaolu tagamisel. Lastekaitse on oma olemuselt valdkondadeülene ning seda reguleerivad mitmed rahvusvahelised ja siseriiklikud õigusaktid (Lastekaitsekorralduse uuendamise analüüsi lõpparuanne, 2013). Lastekaitseaduse (2016) § 19 lg 1 kohaselt peab olema lastekaitsetöötajal erialane ettevalmistus ja kõrgharus.

Samuti muudab lastekaitsetöö keeruliseks see, et töös pole ette antud kindlaid meetodeid ning iga lastekaitsetöötaja lähtub enda töös iseenda parema äranägemise järgi. Lastekaitse korralduse uuendamise analüüsi lõpparuandes (2013) selgus, et lastekaitsetöötajatel on väga erinev kvalifikatsioon ja lastekaitsetöötajad kasutavad enda töös väga erinevaid töömeetodeid. Üheks võimalikuks põhjuseks võib tuua selle, et lastekaitse käsiraamatud ei käsitle last kindlalt positsioonilt. Auväart (2007) uuris lastekaitse erialadiskursust kahes Eesti lastekaitseraamatus, milles selgus, et lastekaitsekäsiraamatud konstrueerivad pigem ebakindlat lastekaitsediskursust, milles lapse positsioon ei ole selgelt määratletud, seetõttu võib oletada, et tekstides peegeldubki erialadiskursuses valitsev ebamäärasus mõningate teemade käsitlemisel, mis ei pruugi anda lapsekaitsetöötajale tööks vajalikku kindlust, vaid propageerivad pigem tegutsemist iseenda parema äranägemise järgi. Selg (2008) kirjeldab, et sotsiaaltöötaja osaleb enda mõjuga kõiges, mida teeb ning seda mõju tuleb endale teadvustada. Sotsiaaltöötaja isikuna, hariduslik taust, kogemused, eelarvamused jne mõjutavad igapäevaselt sotsiaaltöötajate tööd (Selg, 2008).

1.5 Lapsega töö eripärad lastekaitsetöös

Lastekaitsetöötaja ülesandeks on välja selgitada iga lapse individuaalsed eripärad ja nendest lähtuvalt võtta vastu otsuseid, mis on lapse huvisid ja heaolu arvestades kõige tähtsamad. Aru ja Paron (2015) selgitavad, et otsusest võib sõltuda konkreetse lapse edasine elukäik.

Lastel on omapärane mõttemaailm ja see võib erineda täiskasvanute omast. Lastega töötaval isikul tuleb olla teadlik lastega töötamise eripäradest ja spetsialist peab oskama rakendada teadmisi enda töös. Lapsed võivad olla mõjutatavad nii erinevate isikute kui ka institutsioonide poolt, seetõttu tuleb olla eriti ettevaatlik selles osas, milles spetsialist enda töös lähtub. Lapsed võivad tunda, et on täiskasvanute poolt nurka surutud, seetõttu nad ei pruugi enda tundeid ja emotsioone kohe alguses välja näidata (Woodcock Ross, 2011; Lefevre, 2010; Koprowska, 2010 viidanud Riggall, 2012). Üheks kõige suuremaks mõjuteguriks, miks laps võib olla segaduses ja kartlik, saab nimetada lapse vanemaid. Liivamägi-Hitrov (2016) selgitab, et näiteks võivad vanemad karta, et laps võib nende kodusest elust midagi ebameeldivat rääkida. Autor selgitab, et kui vanem on last enne intervjuud mõjutanud, et sellest või teisest rääkida ei tohi, ning annab vihjeid, millest rääkima peaks, võib see lapse segadusse ajada ning ta pigem vaikib, annab ebamääraseid vastuseid või hakkab emotsionaalsest pingest nutma. Kui lapsed tunnevad, et on nurka surutud, siis on palju raskem nendega kontakti saavutada.

Üheks kõige olulisemaks punktiks lapsega töötamisel on usaldussuhte loomine. Usaldussuhte loomine on aluseks, et laps avaneks ja julgeks rääkida, mis tema elus toimub. Tavaliselt on lapsega töötavad isikud lastele võõrad, seetõttu on oluline saavutada lapsega usaldussuhe. Liivamägi-Hitrov (2016) selgitab, et inimene, kes on pinges või hirmul, ei pruugi käituda ootuspäraselt. Autori sõnul väljendub lastel ärevus eeskätt käitumises, sest nad ei pruugi enda emotsioone juhtida ning lapsed võivad tunda ennast ebamugavalt.

Lastega töötamise juures on oluline, et me asetaksime ennast nõ „lapse kingadesse“, et aru saada sellest, mida laps kogeb ja tunneb (Riggall, 2012). See oskus on väga tähtis, sest ilma selleta pole võimalik lastega koostööd teha. Üheks võimalikuks meetodiks lapsega rääkimisel on lapsega rääkida tuttavas keskkonnas, et lapsega töötav isik saavutaks usalduse osapoolte vahel. Laste arvamuse väljaselgitamine võib tunduda kohati raske ja erineb märkimisväärselt täiskasvanutega rääkimisest. Üheks kõige olulisemaks oskuseks lapsega rääkimisel on selge ja lihtsa kommunikatsiooni kasutamine (Riggall, 2012). Autor selgitab, et see on oluline just

seetõttu, et lapsed ei pruugi liialt keerulistest sõnadest aru saada, mistõttu võivad lapsega suhtlemisel tekkida barjäärid. Samuti võib laps mõningaid asju unustada kiiremini kui täiskasvanu, anda ebatäpseid vastuseid ja lasta end suunavatest küsimustest kergemini mõjutada (Liivamägi-Hitrov ja Kask, 2016).

1.6 Probleemiseade, eesmärk ja uurimisküsimused

Traditsiooniliselt on lapsi kujutatud ühiskonnas kui passiivseid toimijaid (Corsaro, 2011). Täiskasvanud ja lapsed elasid eraldi maailmades ja täiskasvanutel oli õigus laste üle kontrolli omada ja neid piirata (Qvortrup, 1991). Kaasaegne lapsepõlve käsitus näeb lapsi kui ühiskonnas aktiivseid toimijaid ja järjepidevuse tagajaid (vt Corsaro, 2011 ja Qvortrup, 1991). Üha enam on rõhutama hakatud just viimast- aktiivse lapse kuvandit. Lapsed õpivad osalemise kaudu tulevikurolle ning selles mõttes valmistatakse ette tuleviku kodanikke (Howe ja Covell, 2005 viidanud Karu jt, 2012).

Varasem uurimus (Linno, 2012) on näidanud, et kuigi lastekaitsetöötajate lugedes on peategelaseks laps, siis tihti on laps tegelikkuses tagaplaanis ning neid ei kaasata aktiivselt, piltlikult öeldes toimub tegevus üle lapse pea. Lastekaitsetöötajatel tuleb enda töös alati lähtuda lapse õiguste ja heaolu tagamise eest. Eesti Vabariigi lastekaitseaduse (2016) § 21 lg 1 kohaselt tuleb lapse huvidest lähtuda kõigi last mõjutavate otsuste vastuvõtmisel, vastu võtmata jätmisel ning otsuse kavandamisel eri võimaluste vahel valimisel tuleb selgitada välja lapse huvid ning lähtuda otsuse tegemisel nendest kui esmatähtsast kaalutlusest. Lastekaitsetöötajad tegelevad iga päev koostöös lapsega õiguste ja heaolu tagamisega ning seetõttu on oluline uurida, millisena käsitlevad lastekaitsetöötajad last kui lastekaitsetöö põhifookuses olevat subjekti. Samuti on lastekaitsetöö väga suur osa ühiskonnast, seetõttu on oluline teada, millisena kannavad edasi lastekaitsetöötajad enda arusaamu lapse arvamusega arvestamisel ja teadmisi töös lastega, sest lapse arvamuse avaldamine on üks kõige olulisemaid õigusi laste õiguste konventsioonis.

Tulenevalt eespool mainitust on minu töö eesmärgiks **uurida lastekaitsetöötajate käsitusi lapsest lastekaitsetöös.**

Oma bakalaureusetöös otsin vastust kahele uurimisküsimusele:

- Millisena konstrueerivad lastekaitsetöötajad last?
- Mida peavad lastekaitsetöötajad töös lapsega oluliseks?

II PEATÜKK: METOODIKA

2.1 Metodoloogiline lähenemisviis

Kvalitatiivne uurimisviis on suunatud inimeste kogemuste, arusaamade ja tõlgenduste mõistmisele ning viiakse läbi uuritavate loomulikus keskkonnas (Laherand, 2008). Käesolevas bakalaureusetöös kasutan kvalitatiivset lähenemist, mis annab võimaluse mõista lastekaitsetöötajate tõlgendusi.

2.2 Andmekogumismeetod

Käesolevas töös on andmekogumismeetodina kasutatud poolstruktureeritud individuaalintervjuud, sest küsimused on paindlikult sõnastatud ning võib intervjuu ajal muuta küsimuste järjekorda ja küsida täpsustavaid küsimusi. Intervjueeritavatel tekib võimalus kirjeldada arusaamu omal moel ning vastavalt sellele on uurijal võimalus reageerida esile kerkinud teemadele. Poolstruktureeritud intervjuude kasuks otsustasin, sest uurija viib läbi oma kava ja plaaniga, aga võimaldab osalejatel rääkida neile olulistel teemadel.

2.3 Uurimuses osalejad

Uurimuses osales viis lastekaitsetöötajat. Neist neli olid kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajad ning üks oli sotsiaalkindlustusameti lastekaitse osakonna töötaja. Kokku kirjutasin seitsmele kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajale ja viiele Sotsiaalkindlustusameti töötajale, kellest kokku olid nõus minu uurimuses osalema viis inimest. Valiku, kelle poole esmase sooviga pöörduda intervjuu tegemiseks, tegin kohalike omavalitsuste ja sotsiaalkindlustusameti kodulehelt. Intervjuudes osalejatega võtsin ühendust meili teel, tutvustades lühidalt ennast, uurimuse eesmärki ja eeldatavat intervjuu pikkust.

2.4 Uurimuse eetiline aspekt

Oma uurimuses osalejatele selgitasin enne intervjuude algust uurimuse eesmärki, selle olulisust ja nende olulisust uurimuses osalemisel. Enne intervjuude algust selgitasin neile, et uurimuses osalemine on konfidentsiaalne ja küsisin enne intervjuu algust luba salvestamiseks.

Intervjuudes osalemine oli vabatahtlik. Selgitasin neile, et kõikide juhtumite puhul muudan nimed ja juhul, kui lastekaitsetöötajad räägivad konkreetsetest juhtumitest, siis detailseid andmeid ma ei avalda. Kõik töötajad olid nõus, et intervjuu salvestatakse ja hiljem transkribeeritakse sõna-sõnaliselt ümber.

Selleks, et lastekaitsetöötajate isikuid ja nende jutus mainitud isikute andmeid mitte tuvastada, olen nende andmed analüüsis asendanud suvaliste nimedega, mis ei ole seotud nende nimedega. Samuti ei ole analüüsis välja toodud seda, millistes kohalikes omavalitsustes või sotsiaalkindlustusameti piirkonnas käisin intervjuusid tegemas, et mitte seostada isikuid intervjuudega.

2.5 Uurimuse käik ja uurija reflektiivsus

Andmeid kogusin 2017. aasta märtsi algusest kuni aprilli alguseni. Intervjuude pikkuseks kujunes tavaliselt umbkaudu 45 minutit. Intervjuukava koosnes kümnest intervjuu küsimusest ja juhul, kui mõni vastus/koht jäi minu jaoks arusaamatuks, täpsustasin ma selle alati üle. Juhul, kui tundsin, et mõni küsimus on juba vastuse saanud, siis muutsin küsimuste järjekorda intervjuukavas või jätsin mõne küsimuse vahelt ära. Kõikide intervjuueeritavatega kohtusin neile tuttavas keskkonnas, selleks oli eraldatud vestlusruum või nende enda kabinet, kus me saime segamatult viibida. Alati enne intervjuude algust tegin ülevaate enda uurimusest ja eesmärkidest ning küsisin paar sissejuhatavat küsimust, et meil tekiks intervjuueeritavatega pingevaba õhkkond. Uurimuse läbiviimise juures oli kõige toredam minu omaksvõtt lastekaitsetöötajate poolt. Meie vestlused intervjuueeritavatega kujunesid väga pingevabalt ja lastekaitsetöötajate tagasiside minule kui intervjuu läbiviijale oli väga positiivne. Intervjuude läbiviimise juures oli kõige huvitavam see, et ma sain juhtida vestlust ja mitmel korral tuli ette, et mul oli võimalus reageerida vastavalt esilekerkinud teemadele. Kahel korral intervjuude läbiviimise ajal tuli ette, kus töötajatel helises telefon või keegi tuli neid otsima ja töötaja pidi sellele koheselt reageerima. Pärast asjade lahenemist polnud töötajatel raske teema juurde tagasi tulla ja meie vestlus kulges loomulikus suunas edasi. Intervjuude lõppedes küsisin alati osalejatelt üle, et kas neil oleks mingeid ettepanekuid minu uurimistöö uurimisküsimuste muutmise osas või lisaküsimusi mulle kui intervjuueerijale, aga kokkuvõttes jäid kõik osalejad enda osalemisega rahule.

Kvalitatiivse uurimistöö puhul on oluline silmas pidada, et uurimuse läbiviija on teadlik, et võib mõjutada tulemusi nii andmete kogumisel kui ka analüüsimisel. Olles ise eelnevalt

lastekaitstes praktika läbinud, üritasin ma alati uurimuses osalejatele mitte liiga suunavaid küsimusi esitada, vaid jääda neutraalseks kuulajaks. Kuigi töö teema on minu jaoks väga huvitav, on oluline, et ma ei keskendu töös oma isiklikele huvidele, vaid lähtun sellest, mis tõusid lastekaitsetöötajate jutust esile.

2.6 Andmeanalüüsi kirjeldus

Kõigepealt salvestasin intervjuud. Vahetult pärast intervjuude läbiviimist transkribeerisin intervjuud ning kohe transkribeerimise ajal kirjutasin üles endale märksõnu, mis mul intervjuusid kuulates tekkisid. Mõne intervjuu puhul kirjutasin ka intervjuude ajal märkeid, sest need andsid mulle järgmisteks kordadeks uusi mõtteid, mis teemasid intervjuudes esile tõsta. Pärast transkribeerimist ja intervjuude kuulamist kodeerisin kogu teksti ja jagasin kodeeritud osad erinevatesse kategooriatesse. Hiesh ja Shannon (2005) defineerivad kvalitatiivset sisuanalüüsi kui uurimismeetodit, mida rakendatakse tekstiandmete sisu subjektiivseks tõlgendamiseks süstemaatilise liigendamise- ja kodeerimisprotsessi ning teemade või mustrite kindlakstegemise abil (Hiesh ja Shannon, 2005 viidatud Laherand, 2008 järgi).

III PEATÜKK: ANALÜÜS

Tulemused on esitatud analüüsvormis ning uurimuse ilmestamiseks olen kasutanud kursiivis välja toodud tsitaate muutmata kujul. Analüüsist väljajäetud tekstiosad on märgitud tähisega /.../. Analüüsis käsitlen viit põhilist kategooriat, mis ilmnesisid analüüsist: lastekaitsetöötajate tõlgendused lapseks olemisest; laps lastekaitsetöö keskmes; lapse kasvukeskkond; lapse arvamusega arvestamine ja lapsega rääkimine.

3.1 Laps lastekaitsetöö keskmes

Lapsel on riigi ning ühiskonna ees õigused ja kohustused, nii nagu igal teisel inimesel. Rääkides uurimuses osalenud lastekaitsetöötajatega lapse õigustest ja kohustusest, siis lastekaitsetöötajad toovad enda juttudes välja põhiliselt seadusest tulenevad inimõigused ja kohustused, nii nagu igal teisel inimesel on õigus elule, vabadusele, haridusele ja kõik see, mis on nii lastekaitseseaduses kui põhiseaduses kirjas. Samuti tuuakse välja, et „*Lapse õigus on ärakuulatud saada, et mis on tema tegelik arvamus.*“ (Sandra) või siis hinnata lapse arvamuse põhjal, et mis võiks olla lapsele parim valik.

Mariliis: /.../ et kõik need põhiõigused.“

Samuti kaasnevad lastele laienevad kohustused, näiteks koolikohustus, millega lastekaitsetöötajatel tuleb tihti tegeleda. *Kaisa: „Koolikohustuse täitmine on tegelikult ikkagi hariduse, sotsiaalpedagoogi ülesanne, aga lõppkokkuvõttes on see ikkagi kõik sotsiaal, meie lastekaitse.*“ Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse (2010) § 9 lg 2 kohaselt on koolikohustus isikul kuni põhihariduse omandamiseni või kuni 17-aastaseks saamiseni. Uurimuses osalenud lastekaitsetöötaja arvates on oluline lapse koolikohustuse juures see, et seal tuleb tegeleda perega ja vaadata üle selle kooli olukord, et millised on tegelikult need võimalused, kui laps üks hetk sealt kooli uksest sisse jõuab, et teda sinna oodatakse ja ollakse tolerantne lapse vastu, sest vastasel juhul ei ole nõus laps sinna kooli tagasi minema. Osalenud spetsialisti arvates peaks koolikohustuse juures olema selline valdkondadeülene töö, mis lihtsustab nii nende kui ka sotsiaalpedagoogide tööd.

Kui rääkida osalejatega lapsest lastekaitsetöös, siis osalenud lastekaitsetöötajate sõnul on laps lastekaitsetöös keskne. Uurimuses osalenud lastekaitsetöötaja räägib, et juba „*/.../ ÜRO lapse õiguste konventsioon ütleb ju, et lastekaitsetöös peab alati seadma esikohale lapse huvid,*

kõike tuleb teha lapse parimast huvist lähtudes.“ (Kaisa). Uurimuses osalenud lastekaitsetöötaja selgitab, et lastekaitsetöötajad ei võta enda töös vastu otsuseid vastavalt kooli ega lapsevanema huvidest, vaid kõikidel juhtudel jälgitakse alati lapse huve.

Maria: „Meie keskmes ongi laps, kõik need otsused, kõik need pakkumised, kõik need soovitusel /.../ et kõik need otsused peavad olema ikkagi lapse heaolust lähtuvalt.“

Lastekaitsetöötaja tegeleb last mõjutavate asjaolude hindamisega, otsuste vastu võtmisega, käesoleva aja reeglite kohaselt nii juriidiliselt kui ka sotsiaalselt aktsepteeritud käitumisviiside näol, mistõttu tuleb lastekaitsetöötajal hinnata olukorda igakülgselt.

Uurimuses osalenud sõnul on kõige olulisem on laps ja tema heaolu, aga põhiliselt puutuvad osalejate sõnul lastekaitsetöötajad enda töös kokku lapsevanematega, kelle ülesanne on tagada lapsele kasvukeskkond ning parimad huvid. Põhiliselt on lapse heaolu mõjutatud läbi lapse perekonna, ümbruskonna ning asjade korraldusest.

Sandra: „/.../ ma ütlen, et lapse huvid on esikohal ja me lähtume lapsest /.../ et tegelikult lastega ma töötan päris vähe, põhiline on ikka lapsevanematega.“

Mariliis: „Kõige suurem kokkupuude on töös lapsevanematega. /.../ kõik see võtab ju samamoodi aega, võib-olla sellepärast me nii palju lapsega kokku ei puutu“

Osalejad räägivad, et informatsiooni kogumine palju aega ja ressursi. Osalejad räägivad, et nad sooviksid palju rohkem lastega kokku puutuda, aga nende sõnul suhtlevad nad lastega läbi lapsevanemate, kui suunavad lapsed psühholoogi või psühhiaatri juurde. Samuti kogutakse teenustepakkujatelt ja teistelt institutsioonidelt, näiteks koolilt ja lasteaialt, sest osalenud lastekaitsetöötaja arvates ongi lastekaitsetöötaja ülesandeks on koguda info kokku ning olla teatud vahendajaks erinevate institutsioonide vahel.

Lapse heaolu hindamisel tuleb asjaolusid arvesse võtta komplekselt ja hinnata kõike koos. Lastekaitsetöötaja on kui juhtumi vastutaja, kes peab suutma olukorda kontrollida, olema pädev ning äratama usaldust. Iga juhtum ning asjaolud on erinevad ning samas on ka juhtumiga seotud inimeste ja lapse vajadused ning suhted ümbritsevatega erinevad. Seda kõike saab paremini arvesse võtta, kui selles töös on juba kogemusi rohkem, ehk ekspertteadmisi, mis tulevad praktilise tegevuse käigus.

3.2 Lastekaitsetöötajate tõlgendused lapseks olemisest

Minu uurimistö eesmärgist on oluline mõista, kuidas defineerivad lastekaitsetöötajad lapseks olemist. Esmapilgul tundus, et küsides uurimuses osalenud lastekaitsetöötajatelt, kuidas nemad mõistavad, kes on laps, pani see neid pikalt mõtlema. Lastekaitsetöötajad leidsid, et üheks kõige lihtsamaks viisiks defineerida last on kasutades seadusest tulenevat seletust, ehk „*lapseks olemine tähendab alaealisust, et alla 18 aastast inimest loetakse lapseks*“ (Maria).

Kaisa: „Kuni 18- aastane noor inimene, eks ta nii olegi meil see mõiste“

Eestis ning Euroopa kultuuriruumis on üldlevinud arusaam (k.a seaduses), et alaealiseks loetakse alla 18-aastase isikut. Lisaks vanusele räägiti sellest, et lapseks olemine ei ole ainult mingi vanusevahemik, vaid see on seotud enda koha leidmisega ühiskonnas. *Liisa: „See on nagu teekond“.*

Laps käib läbi omapärase teekonna ning õpib maailma avastades tundma nii ennast, maailma kui ka eakaaslast. Osaleja räägib, et laps käib läbi kõik erinevad etapid, arenguetapid, sotsiaalses mõttes, hariduslikus mõttes ja käitumuslikus mõttes.

Lapsed arenevad iga päev. Lapsed saavad lapsepõlves esimesed positiivsed ja negatiivsed kogemused ning üheltki lapselt neid ära võtta ei tohiks. Samas leiab uurimuses osaleja, et *Mariliis: „Lapsel on kindlasti oma mõtted ja tunded.“* ning need võivad erineda täiskasvanute omast.

Samuti arvab teine uurimuses osalenud lastekaitsetöötaja, et tema arvates ei tohiks lapsevanemad ära võtta lapselt kogemusi, kuidas tulevikus enda elus toime tulla või kuidas lahendada olukordi, sest neid tuleb elus igal juhul ette ning leiab, et tänu sellele, et lapsepõlves ei antud osalejate endale piisavalt võimalusi kaasa rääkida, et mis talle hea on, seetõttu on pidanud ta enda elus väga palju ümber õppima, näiteks vastutuse võtmise kohta.

Sandra: „/.../ et kuidas oleks võinud minu vanemad olla, et mul oleks niisugune lapsepõlv, kus ma pärast poleks pidanud väga palju ümber õppima.“

Lastekaitsetöötaja räägib, et tema arvates on see soetud tähenduste leidmisega, kuidas lapsevanemad tunnustavad last ja kuidas suhtub perekond lapsesse.

Uurimuses osalenud lastekaitsetöötajad leiavad, et lapsed on targad ja siirad. Osaleja räägib, et lapsed on targad, sest lapsed tunnetavad alati ära, kas talle soovitakse head või halba. *Kaisa: „Tegelikult laps saab ju ka aru, kas talle tahetakse head, kelle poolt ollakse. See*

näitab seisukohta, et lastekaitsetöötaja arvates suudab laps teha vahet õiglase ja mitteõiglase vahel. Samamoodi räägib teine osalenud lastekaitsetöötaja, et kui täiskasvanud oskavad tavaliselt valetada ja manipuleerida, siis lapsed seda teha ei oska, mistõttu on lapse käitumine siiras. *Mariliis: „Lapsed on reeglina avameelsed ja nad ei teeskle /.../ seda teevad ainult täiskasvanud.“* Uurimuses osalenud lastekaitsetöötajate arvates kipuvad täiskasvanud manipuleerima ning rääkima asju, mida teatud kohtades vajalikuks peavad.

Uurimises osalenud mõistavad lapse olemuse erinevalt lahti. Ühe lastekaitsetöötaja arvates on laps veel ühiskonnas ebaküps ning lapsed ei pruugi mõista enda tegude tagajärgi, seetõttu võib laps käituda impulsiivselt ja emotsioonid võivad olla tugevad, võrreldes mõistliku arutamisega. *Maria: „Laps on ebaküps /.../ et teadmised on samuti sellised vähesed ja elukogemus.“* Lastel võivad olla asjade planeerimisoskused puudulikud, mistõttu vajab laps suunamist täiskasvanute poolt, läbi mille aitavad täiskasvanud teha vahet õige ja vale vahel.

Osalejate jutust selgub, et olulisel kohal on keskendumine perekonnale ja perekondlikele suhetele. Lastekaitseaduse kohaselt on lapse normaalkasvukeskkonnaks perekond ja perekond hoolitseb lapse heaolu tagamise eest. *Maria: „Ma arvan, et lapse normaalkasvukeskkond on pere.“* Lastekaitsetöötaja sõnul on lapseks olemise juures oluline näha perekonna rolli, sest laps kasvab pere keskel ning pere hoolitseb, et lapsel oleks tagatud tema turvalisus ja heaolu. Minu uurimuses osalenud spetsialist räägib, et last tuleb vaadelda samamoodi pere keskel, sest terve perekond koos lapsega käib arengulises mõttes etapid läbi.

Mariliis: „Mina ei vaata last ikkagi kui ainult üksi last, vaid ka siis pere kesket, täpselt nagu laps käib need arengud läbi, käib tegelikult terve perekond.“

Lapse ümbruses olevad inimesed loovad lapse jaoks formaalse ja mitteformaalse keskkonna. Uurimuses osalejate arvates on see esimene ring isikuid, kes on lapse sotsialiseerimise agendid ning läbi kelle õpib laps tundma nii ennast kui maailma. Suheldes täiskasvanutega omandavad ühiskonna norme ja arendavad enda suhteid kollektiivselt üksteise ning täiskasvanutega.

Lapsed vajavad arengulises mõttes toetust igas etapis, nii vaimselt kui füüsiliselt, teiste perekonnaliikmete poolt.

Liisa: „Inimene ja laps areneb igapäevaselt, eriti veel lapsed /.../ aga just sellisel ajal nad vajavad ka kõige rohkem toetust selleks arenguks.“

Perekonnaliikmed peavad käima kaasas lapse arengulise etapiga, sest lapse kasvamise ja küpsemise protsess on oluliselt mõjutatud sellest, millisena oskavad teised lapse pereliikmed kaasa minna/kohaneda lapse muutuvate vajadustega. Teiselt poolt jällegi ei tohiks lapsevanemad lapselt ära võtta lapselt kogemusi ja oskusi lapselt, mistõttu ei saa laps aktiivselt osaleda ühiskonnas.

Sealjuures on oluline teadvustada, et last võetakse perekonnas samal tasandil. Uurimuses osalenud lastekaitsetöötaja räägib, et tänapäeval soovitakse näha täiskasvanuid ja lapsi erinevatel tasanditel, sest lapsed võivad erineda täiskasvanutest. *Kaisa: „Ma arvan, et järsku me kuidagi kangesti ise tahame, et laps oleks eraldi täiskasvanust, aga mina ei oska seda küll niimoodi vaadata“*. Lastekaitsetöötaja leiab, et tema arvates tuleks võtta nii täiskasvanuid kui lapsi samal tasapinnal, sest laps on samamoodi küps nagu täiskasvanu.

Samamoodi tuleks uurimuses osaleja arvates õpetada lapsele läbi täiskasvanute vastutuse võtmist, sest vastutus on väga oluline oskus elus toime tulemiseks. Nii lapsed kui ka täiskasvanud võtavad elus vastu palju otsuseid, mis on seotud vastutusega.

Sandra: „Mulle tundub, et igal on oma elukogemused ja neid raskusi ei tohiks ära võtta /.../ sest neid tuleb igal juhul elus ette.“

Lapsed õpivad läbi vastutuse tundma nii ennast kui ka olukordi, kuidas asjadega elus toime tulla. Interaktsioonis teiste inimestega on lapsed seotud sotsiaalsete võrgustikega ning eraldi täiskasvanutest omandavad lapsed endale omaseid tähendusi ja rolle ühiskonnas ning leiavad ühiskonnas enda jaoks õige koha. Samamoodi suheldes nii täiskasvanute kui eakaaslastega, omandavad lapsed ühiskonnas tavapäraseid kultuurinorme, õpivad vahet tegema õige ja vale vahel ning arendavad enda usaldust teiste inimeste vastu.

3.3 Lapse kasvukeskkond ja heaolu

Minu uurimuses osalenud lastekaitsetöötajate arvates on lapse arengut soosivateks tingimusteks perekond, mistõttu tekkis selgelt töös vajadus vaadata lapse heaolu tema perekonnas. Uurimuses osalenud lastekaitsetöötaja räägib, et tegelikkuses on seaduses sees suured käärid, mida peetakse ühe või teise lapse kasvukeskkonna puhul oluliseks. Asendushoolduse puhul on sotsiaalhoolekandeseaduses välja toodud kindlad nõuded, millele peab vastama asenduskoduteenus. Kuid kodukeskkonnas elavate laste kodudele pole kindlaks määratud ettekirjutisi, millele kodu peaks vastama, et lapsel oleks tagatud tema heaolu.

Kaisa: „/.../ normid on ju nende laste kohta, kes elavad kuskil asendushooldusel. /.../ et jah, seal on hästi suured käärid, mida peetakse oluliseks. /.../ aga selle kodu lapse puhul vaadatakse teinekord väga läbi sõrmede. /.../ ja nii nagu spetsialist arvab, et see on hea keskkond“

Sotsiaalhoolekandeseaduse (2015) § 122 lg 5 p 1 kohaselt peab tagama asenduskodus viibivale lapsele tema hooldamise, kasvatamise, arendamise ja turvalisuse. Iga juhtum ning asjaolud on erinevad ning samas on ka juhtumiga seotud inimeste ja lapse vajadused ning suhted ümbritsevatega erinevad. Kodukeskkonnas kasvava lapse puhul räägib osaleja, et seadusandluse mõttes saab kaudselt tuletada, mis võiks olla lapse arengut soosivateks tingimusteks, aga tegelikkuses konstrueerib iga lastekaitsetöötaja enda jaoks ise, milline võiks olla lapse heaolu arvestades lapsele parim kasvukeskkond. Tulemused näitavad, et sotsiaaltöötajad näevad enda töös kitsaskohti ja seda, kuhu poole tuleks ühiskonnas pürgida, aga samas valib iga lastekaitsetöötaja mooduse, millisena tõlgendab lapse heaolu ning turvalisust tema keskkonnas.

Lapse kasvukeskkonnaks saame nimetada kõike seda, mis last iga päev ümbritseb. Minu uurimuses osalenud lastekaitsetöötajate arvates peaks olema lapse kasvukeskkond selline koht, kus on tal kõige parem keskkond arenemiseks ja „*Selleks, et üldse aru saada, mis on lapse jaoks kõige parem keskkond on arenemiseks, siis kõigepealt peab õppima tundma keskkonda ja siis vaatab, et kas see vajab toetust, ühtset malli kindlasti mitte ei ole.*“ (Liisa).

Uurimuses osalenud lastekaitsetöötaja jutust selgub, et varasemalt on olemas olnud konkreetsem ettekujutus, milline on lapsele hea, sobilik ja õige kasvukeskkond.

Liisa: „Maailm on nii palju arenenud, et ega me ei saa öelda, et mis on nüüd täpselt kõige õigem keskkonna standard, et see ja see. Võibolla varasemalt oli see kergem, aga minu jaoks vähemalt ei ole standardit, me peame jälgima iga perekonna dünaamikat, iga perekonna olemust, usupoolseid kalduvusi ja kõike seda. Seda ei saa enam nii kitsalt piiritleda.“

Põhjusteks, miks varasemalt oli võimalik kitsamalt piiritleda, võib välja tuua ühiskonna hoiakute ja arusaamade muutused ajaga. Kaasajal on perekonna ja selle liikmete enesemääratlus ja oma elu korraldamine muutunud individuaalsemaks, mistõttu ei lähtuta niivõrd reeglitest, vaid pigem sellest, kuidas konkreetsele lastekaitsetöötajale sobib. Samas on küll olemas seadustest ja määrustest kaudselt tulenevad heaolu tagama pidavad standardid, aga see on pigem selline baas, millelt edasi minna ja otsida konkreetse juhtumi puhul lapse jaoks parim lahendus, mis tagaks lapse subjektiivse heaolu.

Uurimuses osalenud lastekaitsetöötajate arvates pole olemas ideaalseid peresid, vaid lastekaitsetöötajad vaatavad, et lapsele oleks tagatud lapse heaolust lähtuvalt tema baasvajadused ning lapsel peab olema nii palju, et ta tunneks ennast hästi.

Maria: „Ma arvan, et neid nõudmisi ei peaks väga kõrgeks ajama /.../ et võiks olla nagu enam-vähem, et vanemad suudavad laste sellised baasvajadused ära katta.“

Mariliis: „ /.../ selles mõttes, et mitu ruutmeetrit või mitu mänguasja peab olema, seda ei saa /.../ et peab olema tagatud see lapse vanemlik suutlikkus.“

Sandra: „/.../ muidugi lähtuvalt heaolu printsiibile, et tal oleksid põhialgeliselt kõik olemas /.../ ja noh, vägivallavaba, emotsionaalsed, aga need tulenevad ka seadusandlusest kindlasti kaudsel viisil.“

Samuti räägib teine osalenud lastekaitsetöötaja, et lähtuvalt heaoluprintsiibist peaksid olema lapsele tagatud koduses keskkonnas tema füüsilised- ja puhkamistingimused ning samuti see, et lapse kodu oleks vägivallavaba. Lapse jaoks on oluline esmane heaolu, et lapsel oleks riided seljas ning söök laual ning lapsevanem tagaks lapsele eakohase arengu. Osalejad selgitavad, et lapsele tuleb tagada vanemlik suutlikkus, ehk see, et perekond suudab hoolitseda lapse eest.

Samas on lapse heaolust lähtuvalt on laste jaoks oluline, et lapsevanemad tagavad lapsele vastavalt lapse soovidele tema enesemääratluse ning huvihariduse, sest see on väga tähtis laste jaoks.

Kaisa: /.../ Samuti kõik tema huvialad, et tal on, millega tegeleda.“

Maria: „/.../ et laps saaks endale sobivat haridust, et ta eakaaslaste seas leiaks enda koha, et see on hästi tähtis lastele.“

Suhted eakaaslastega on tänapäeval väga oluline teema. Me arendame enda suhteid igapäevaselt interaktsioonis üksteisega, seetõttu on lapse jaoks oluline suhete loomine ja hoidmine. Lapse huviharidus on oluline, sest laps leiab tänu sellele huvipakkuva valdkonna, mida ta soovib edasi arendada. Läbi hariduse omandavad lapsed teadmisi ja leiavad enda kohta nii iseendas kui ühiskonnas.

3.4 Lapse arvamusega arvestamine

ÜRO laste õiguste konventsiooni artikkel 12 kohaselt tuleb lapsele, kes on võimeline iseseisvaks seisukohavõtuks, tagada õigus vabalt väljendada enda vaateid ning selleks antakse lapsele võimalus vabalt avaldada enda arvamust. Lastel on alati õigus vabalt avaldada enda arvamust, sest see üks olulisemaid lapse õigusi. Kui rääkida lastekaitsetöötajatega lapse arvamuse avaldamisest, siis uurimus osalenud lastekaitsetöötajate arvates tuleks lapse arvamus välja selgitada igal juhul. Osalejad räägivad, et iga juhtumi puhul tuleks kohtuda lapsega ning välja selgitada tema arvamust.

Sandra: „Mul on tunne, et niisugust asja olla ei saaks. Mitte ainult lastekaitsetöötajate vaid üldiselt /.../ kuidas sa pead lugu inimesest ja lapsest, kui sa ei kuula tema arvamust!“

Liisa: „/.../ Tegelikult, noh, iga juhtumi puhul me kohtume ikkagi lapsega, et välja selgitada lapse arvamuse /.../ et noh, isegi siis, kui laps ei käi koolis“

Lapse arvamuse välja selgitamine on vajalik esmalt lugupidamisest tema kui subjekti vastu, sest see annab lapsele eneseväärikust, kuna see näitab lapsele, et temaga arvestatakse ning tema arvamus on oluline.

Lapse arvamusega arvestamisel ning selle küsimisel pole määratletud selgeid piire. Uurimuses osalenud lastekaitsetöötajate jutust selgub, et lastekaitsetöös tuleb alati välja selgitada lapse arvamus ja huvid, aga paljudel juhtudel määratleb lastekaitse teiste näitajate põhjal lapse arvamuse.

Maria: „Lapse arvamus ei ole ainult see, mis ta välja ütleb, vaid kõik.“

Mariliis: „/.../ sest tema arvamus ongi see, kuidas ta ennast tunneb, mis keskkonnas ta elab, kas lapsevanem tarvitab alkoholi või narkootilisi aineid, et see näitab tegelikult seda, et mida see laps tunneb seal ja kuidas tema tervis saab kahjustatud.“

Minu uurimuses osalenud lastekaitsetöötaja jutust selgub, et lapse arvamus ei ole ainult see, mille laps otseselt välja ütleb, vaid lapse ümber olev keskkond. Keskkond on üheks olulisemaks näitajaks, mis näitab ära lapse heaolu selles konkreetses keskkonnas. Lapse võimete arendamiseks on vajalik, et lapsele oleks loodud vastav keskkond arenemiseks.

Uurimuses osalenud lastekaitsetöötaja toob välja olukorra, kus lapsele ei tohiks panna liigset vastutust otsuste vastuvõtmisel sest lapsed ei pruugi olla võimelised, et hinnata enda olukorda.

Kaisa: „Noo, kui küsimuse all on perest eraldamine, siis ei peaks lapsel laskma valida, kas

kodu või asenduskodu, sellepärast, et sellise valiku tegemine käib lapsele enamasti üle jõu.“
Ta räägib, et otsuste tegemine käib lapsele enamasti üle jõu ning need on olukorrad, kus lapse heaolu perekonnas ei lähe kooskõlla lapse parimate huvidega, mistõttu tuleb alati lapsele selgitada, et see valik ei ole lapse jaoks parim. Laps ei tohi ennast süüdi tunda toimuvates protsessides, et tema areng ja psüühika ei saaks üle koormatud toimuvate sündmuste keerukusest ja negatiivsetest emotsioonidest.

Lastekaitsetöös peavad lastekaitsetöötajad võtma vastutuse, et oma professionaalseid teadmisi ja kogemusi kasutades lahendada juhtum lapse jaoks positiivses suunas. Lastekaitsetöös tuleb hinnata lapse huvisid ning heaolu vaadates kõike koos ning komplekselt aga üks uurimuses leiab, et tihti nad kujundavad lapse arvamuse väljas ümbritsevast, ilma last kaasamata.

Mariliis: „/.../ Tegelikult lastekaitsetöötaja kujundabki selle arvamuse suuresti sellest väljast ümbritsevast, näiteks kui last on seksuaalselt väärkoheldud, siis sa ei lähe selle kohta küsima enam, sest sa tead, mis on lapse arvamus.“

Laps kui subjekt peab olema kaasatud tema heaolu parandavatesse otsustesse. Lastekaitsetöötaja võtab enda töös justkui vastutuse, kui kujundab lapse huvid ning heaolu last ümbritsevast ning last kaasamata, sest sellisel juhul võetakse lapselt võimalus kaasa rääkida, mis tema enda arvates tema jaoks parim huvi oleks.

3.5 Lapsega rääkimine

Uurimuses osalenud lastekaitsetöötajad toovad välja, et lapse tausta tundmisel on oluline tunda lapse arengut, et vastavalt sellele tagada lapsele sobilik suhtlemisstiil, mis tuleneb konkreetsest lapsest ning tema arengust.

Kaisa: „Kindlasti peaks teadma selle lapse tausta.“

Sandra: „/.../ see ei ole mitte lihtne, vaid ühesõnaga see tõeline huvi tundmine lapse suhtes, et tema asjade suhtes ja kuidas ta on.“

Lastekaitsetöös ei saa kõiki lapsi ühe mõõdupuuga võtta, sest uurimuses osalenud lastekaitsetöötajate arvates lapsed on oma arengus väga erinevad, seetõttu on oluline nii taustainfo kogumine kui ka lapse tundmine.

Lastekaitsetöötajatel tuleb enda töös olla mitmekülgne ning lähtuda just konkreetse lapse huvidest. Lastega töötamise juures on oluline, et lastekaitsetöötajad asetaksid ennast nõ „lapse

kingadesse“, et aru saada sellest, mida laps kogeb ja tunneb (Riggall, 2012). Uurimuses osalenud lastekaitsetöötajad lähtuvad kontakti saavutamisel lapsest, tema huvidest ning kõigest sellest, mis vähegi tema jutust välja tuleb, mis võiks lapsele huvi pakkuda.

Sandra: „/.../ see tulebki kõige rohkem siis lapse arengust, vanusest või mis talle kõige rohkem meeldib.“

Mariliis: „Ma alustan täiesti sellest, et tema tähelepanu võita, et ma olen tema toas ja „et sul on nii palju medaleid“, et jah, see lähenemine on nii erinev iga lapse puhul.“

Lastekaitsetöötajal tuleb kasutada enda töös meetodeid, et lapse ja ametniku vahel nõ „jään sulatada“. Lapsele tuleb luua pingevaba teema või õhkkond, et laps sooviks rääkida talle olulistel teemadel. Lapsele ei tohi muljet jätta, et lastekaitsja teeb tööd ja tal on oma tööülesanded ja eesmärgid, mis on vaja täita ainult formaalsuse mõttes.

Tavaliselt on lapsega töötavad isikud lastele võõrad, seetõttu on oluline saavutava lapsega usalduslik suhe. Osalejad selgitavad, et tavaliselt nad ei käi lapsega kohtumas ainult ühel korral, vaid mitmeid kordi enne seda, kui lapsega usaldussuhe saavutatakse, mistõttu tulebki enne usaldussuhet olla teadlik lapse arengust ning taustast.

Kaisa: „/.../ enne tuleks usaldus võita, väga tähtis on usalduse võitmine, sest lapsed on hästi kahtlevad.“

Maria: „/.../ ühesõnaga, kui saad kontakti lapsega.“

Sellelt usalduselt saab lastekaitsetöötaja edasi minna ja nii lapselt infot tegelike asjaolude kohta ja ise ka lapsele edastada vajalikku infot Samuti, et laps usaldaks ja tunneks ennast kaasatuna protsessi, mitte objektistatuna.

Lapsega rääkimine on vajalik esmalt lugupidamisest lapse kui subjekti vastu, sest see annab lapsele tunde, et tema arvamusega arvestatakse ning see on oluline. Üheks kõige olulisemaks oskuseks lapsega rääkimisel on selge ja lihtsa kommunikatsiooni kasutamine (Riggall, 2012). Uurimuses osalenud lastekaitsetöötaja selgitab, et lapsega rääkides tuleb arendada tema arengule vastavat vestlust ning vestluses ei tohiks kasutada võõrsõnu, sest laps ei saa nendest aru. Sellisel juhul, kui laps ei saa aru, tuleb selgitada talle sõnade tähendust.

Liisa: „/.../ samuti arengule vastav vestlus“

Selge ja lihtsa kommunikatsiooni kasutamine on oluline just seetõttu, et lapsed ei pruugi aru saada sõnadest, mis on liialt keerukad ja see ennetab seda, et lapsega suhtlusel tekivad barjäärid.

Samuti tuleks arvestada sellega, mis vahetult enne seda on olnud, kui temaga on kontakt saavutatud. Üheks kõige suuremaks mõjutajaks saab lugeda lapse vanemaid, sest lastekaitsetöötajate sõnul tekitavad lapsevanemad lastes hirmu. Uurimuses osalenud spetsialistid selgitavad, et sagedasti tulevad sisse lapse hirmud ja tavaliselt võivad olla need pärit vanematelt, et vanem on lapse ära hirmutanud. Oluline on lastekaitsetöötajal meeles pidada, kes lapsega viimasena rääkinud on ning millise vanema juures ta parasjagu oli.

Mariliis: „Sagedasti ikkagi need lapse hirmud ja tavaliselt on need pärit vanemalt, et vanem on last hirmutanud /.../ et mõni laps hakkab kohe nutma, kui sa ukse lahti teed.“

Maria: „/.../ et mis tal on ennem olnud, vahetult enne seda, kui sa temaga kokku saad. /.../ et selles mõttes, et vanemad sageli manipuleerivad lastega.“

Lapsed on tihti sõltuvad enda vanematest ja isegi siis, kui lapsevanemad käituvad lastega halvasti, leiab laps enda vanemas alati üles need positiivsed küljed, vaatamata lapsevanema halvale käitumisele.

Ühiskonnas on juurdunud arvamus, et lapsevanematel on lapse üle võim ning lapsevanemad juhivad ja kontrollivad lapse elu ja emotsioone. Lapsi tõrjutakse laiemast ühiskonnast ning isoleeritakse nende endi maailma.

Mariliis: „See, et ükskord nii inimesed kui spetsialistid jõuavad selleni, et nagu kuidas seda maailma ja kõike vaadata läbi lapse silmade, et noh, selleni läheb veel kindlasti aega.“

Lastega töötaval spetsialistil tuleks pidevalt reflekteerida selle üle, mis lapse huvi ja heaolu vaadates tähtis on ja rakendada seda enda töös, sest lastekaitsetöötajad võtavad enda töös vastu otsuseid, mis võivad mõjutada just ühe konkreetse lapse elukäiku.

VI PEATÜKK: ARUTELU

Aruteluteemad lähtuvad vastavavalt eelnevalt püstitatud uurimisküsimustele.

4.1 Lapse konstrueerimine

Lastekaitsetöötajate jutust selgus, et vastavalt ÜRO lapse õiguste konventsioonile on laps lastekaitsetöö keskmes, ehk kõik otsused ning pakkumised on vastu võetud arvestades iga lapse individuaalseid vajadusi ja huvisid. Lastekaitsetöötajad konstrueerivad last lastekaitsetöös väga erinevalt lähtuvalt sellest, millisena näeb konkreetne lastekaitsetöötaja lapse olulisust ja tema kohta ühiskonnas. Ühelt poolt leiavad lastekaitsetöötajad, et lapsed arendavad suhteid interaktsioonis üksteise, maailma ning täiskasvanutega, läbi mille osalevad lapsed aktiivselt kultuuride loomises ning on lastel on omad arusaamad ning kogemused, mida ühelt lapselt ära võtta ei tohiks. Põhiliselt nähakse lapses siiraid ja ehedaid emotsioone ning lapsel on kindlasti oma mõtted ja tunded, mis võivad erineda täiskasvanute omast. Sellisena on kirjeldanud last kui aktiivset osalejat ühiskonnas ka teoreetilises osas välja toodud lapsepõlve uurijad (vt nt Corsaro 2011; Qvortrup 1991; Mayall 2000).

Teiselt poolt näitas lastekaitsetöötajate intervjuu analüüs, et nende töös domineerib traditsiooniline lapsepõlve käsitlus, kus nähakse olulist rolli lapsevanemal. Lastekaitsetöö keskmes on laps, aga spetsialistide jutust selgus, et põhiliselt näevad lastekaitsetöötajad last pere keskel, läbi mille toetavad nad perekondi, kelle ülesanne on tagada lapsele täisväärtuslik kasvukeskkond ning tema huvid. Kaasajal on perekonna ja selle liikmete enesemääratlus ja oma elu korraldamine muutunud individuaalsemaks. Uurimus osalejate sõnul pole võimalik määratleda ühel või teisel moel seda, mis ühe lapse jaoks oluline on, vaid vaadelda konkreetselt just selle lapse keskkonda ja sellest tulenevalt võtta vastu otsuseid. Perekond tagab lapsele lapse baasilised vajadused, vastavalt heaolu printsiibile (psühholoogilised, emotsionaalsed, sotsiaalsed, kognitiivsed, hariduslikud ja majanduslikud) ning et lapsele oleks tagatud tema enesemääratlus ja huviharidus. Vastuste puhul on oluline välja tuua, et algselt intervjuerima minnes oli minu jaoks oluline lapse arengus ning lapse kasvukeskkonnas lähtuda sellest, mida tunneb ning tahab laps, aga uurimuses osalenud lastekaitsetöötajate jutust selgust selgelt perekond kui lapse esmaste baasvajaduste tagaja.

Laps on ühiskonnas ebaküps ja passiivne, mistõttu vajab laps suunamist täiskasvanute poolt. Sama leiti ka Lapse õiguste ja vanemuse monitooring (2012), kus selgus, et probleemid lastele

õiguste ja hääle andmine tähendab piiramatut vabadust, mis on seotud uskumusega, et lapsed teevad irratsionaalseid, egoistlikke ja ennast kahjustavaid otsuseid, kuna neil puuduvad kogemused ja teadmised ning nad on vähem võimekamad kui täiskasvanud, mistõttu vajavad täiskasvanute poolt suunamist (Brennan, 2002 viidatud Karu jt, 2012 järgi). Selline seisukoht mõjutab suurel määral lastekaitsetöötaja tööd. Mayall (2000) järgi on lapsed kui sotsiaalsed agendid, kes leiavad enda kohta suhetes ning panustavad sotsiaalsesse ellu, aga kui uurimuses osalenud lastekaitsetöötajad leiavad, et lastel on vähesed teadmised ja elukogemus, siis ta ei saa enda töös lähtuda lapsest kui aktiivsest osalejast ühiskonnas. Seda rohutavad ka Karu jt (2012), mille kohaselt vajavad lapsed esmalt aktsepteerimist täisväärtuslike sotsiaalses elus osalejatena, kel on oma õigused ning alles siis saavad lapsed osaleda aktiivselt

4.2 Töö lapsega

Intervjuudest selgus, et väga olulisel kohal on lapse arvamuse välja selgitamine. Lastekaitsetöötajate arvates peab alati välja selgitama lapse arvamuse, sest seaduse kohaselt tuleb lapse arvamust küsida alati. Lapse arvamuse välja selgitamine on oluline eestkätt seetõttu, et see annab lapsele eneseväärikust, kuna see näitab, et tema arvamus on oluline ja teiselt poolt, sest ÜRO liikmesriigid on võtnud endale kohustuse austada lapse sõnavabadust (Lapse õiguste konventsioon, 1991). Lapsed oskavad ja teavad kaasa rääkida, mis neile parimates huvides. Uurimuses osalenud lastekaitsetöötajate jutust selgus, et mõningatel juhtudel on raske arvestada lapse arvamusega, sest see võib tuua lapsele rohkem kasu kui kahju. Vastuste puhul on oluline välja tuua, et põhiliselt kujundab spetsialist enda töös lapse arvamuse ning huvid väljas ümbritsevast.

Uurimuses osalenud spetsialistid teadvustavad, et lapse roll lastekaitsetöös on keskne, aga teiselt poolt leitakse, et informatsiooni kogumine teistelt institutsioonidelt ja teenusepakkujatelt on olulisem, kui lapselt endalt. Last ei nähta kui aktiivset ühiskonnaliiget, seetõttu toimub tegevus piltlikult öeldes üle lapse pea. Sama tulemuse sai ka Linno (2012) läbi viidud uurimuses lastekaitsetöötajatega.

Uurimuses osalenud spetsialistid selgitavad, et lapse arvamus ning tema heaolu ei pruugi minna kooskõlla lapse parimate huvidega, seetõttu võtab lastekaitsetöötaja vastutuse kasutades enda professionaalseid teadmisi ja kogemusi kasutades lahendada juhtum lapse jaoks positiivses suunas. Seda kinnitab ka varasem uuring Lapse õiguste ja vanemuse monitooringust (2012), milles selgus, et lapse parimate huvide ja kaitse juures on põhiliseks argumendiks, et lastele õiguste andmine ei ole neile parimates huvides, kuna ei võimalda neid

kaitsta, mistõttu on selline arusaam on ühest küljest seotud kahe näiliselt konfliktse heaolu mudeliga, kus ühe kohaselt tegutseb täiskasvanu lapse eest tema parimates huvides ja teise kohaselt on lastel õigus kaasa rääkida nende heaolu puudutavates küsimustes (Daniels ja Jenkins, 2000 viidanud Karu jt, 2012). Teisest küljest baseerub see nägemus lapse kujundil, mis rõhutab laste ebaküpsust, ebakompetentsust, erilist haavatavust ning selle tõttu täielikku sõltuvust täiskasvanust (Karu jt, 2012). See ei pruugi tagada tingimata konkreetse lapse heaolu, mistõttu tuleb lastekaitsetöötajal saavutada olukord, kus laps usaldab heaolu ja huvid lastekaitsetöötaja kätte.

Lapse huvide ning heaolu seisukohalt on oluline oskus lapsega rääkimine. Seetõttu on oluline, et lastekaitsetöötaja tunneks lapse tausta, et tabada lapsele sobilik suhtlemisstiil. Kõige tähtsam on saavutada lapsega usalduslik suhe, et laps sooviks ning tahaks rääkida, mis tema jaoks oluline on. Lapsega kontakti loomisel tuleb lähtuda lapsest, mistõttu tuleb lastekaitsetöötajad rakendada enda teadmisi ja oskusi komplekselt, et aru saada, mida laps kogeb ja tunneb. Uurimuses osalenud lastekaitsetöötajate jutust selgub, et üheks kõige olulisemaks on selge ja lihtsa kommunikatsiooni kasutamine, sest lapsed on haavatavamad ja ei pruugi keerukatest sõnadest aru saada. Vastuste puhul on oluline ja huvitav välja tuua, et uurimuses osalenud spetsialistide sõnul saab üheks kõige suuremaks mõjutajaks saab lugeda lapse vanemaid, sest lapsevanemad tekitavad lastes hirmu ning manipuleerivad nendega.

Kaasajal on perekonna ja selle liikmete enesemääratlus ja oma elu korraldamine muutunud individuaalsemaks. Ei lähtuta niivõrd religioossetest vms reeglitest, vaid pigem sellest, kuidas konkreetsele lastekaitsetöötajale sobib. Sama tulemuse sai nii Auväart (2007), et lastekaitseraamatud konstrueerivad pigem ebakindlat lastekaitse diskursust, mis ei puugi anda töötajatele tööks vajalikku kindlust kui ka Viira (2017) uuringu tulemused, kus selgus, et lastekaitsetöötajatel on tööks vajalikest juhendmaterjalidest ja standarditest puudu. Samas on küll olemas seadustest ja määrustest kaudselt tulenevad heaolu tagama pidavad standardid, aga see on pigem selline baas, millelt edasi minna ja otsida konkreetse juhtumi puhul lapse jaoks parim lahendus, mis tagaks lapse subjektiivse heaolu.

KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED

Käesoleva uurimuse eesmärgiks oli **uurida lastekaitsetöötajate käsitusi lapsest lastekaitsetöös** ning seepärast kasutasin kvalitatiivset lähenemist. Minu uurimistöö tarbeks viisin läbi viis poolstruktureeritud intervjuud lastekaitsetöötajatega.

Uurimuse põhitulemused olid järgmised:

- Vastavalt ÜRO konventsioonile peab laps olema lastekaitsetöö keskmes, aga intervjuude analüüsist selgus leiti, et lastekaitsetöötajad räägivad rohkem enda tööst lapsevanematega, peavad seda perekondade toetamiseks, ehk piltlikult öeldes jätaavad lapse tagaplaanile.
- Lastekaitsetöötajad loovad oma juttudes lapsest erinevaid kuvandeid. Ühelt poolt nähakse, et laps osaleb aktiivselt kultuuride loomises, mistõttu rõhutatakse, et lapsel on omad mõtted ja tunded, mida ühelt temalt ära võtta ei tohiks. Teiselt poolt jääb lastekaitsetöötajate jutust mulje, et igapäevatoos domineerib traditsiooniline lapseõlve käsitlus, mille kohaselt nähakse olulist rolli lapsevanemal ning läbi töö lapse vanemaga tagatakse lapse õigused ja heaolu.
- Uuringus osalenud lastekaitsetöötajate arvates on oluline lapse arvamuse välja selgitamine, aga paljudel juhtudel on nende meelest sellega raske arvestada, sest see võib tuua lapsele rohkem kahju kui kasu, mistõttu põhiliselt kujundab uurimuses osalenud spetsialist enda arvamuse lapse olukorra kohta tuginedes teistele infoallikatele. Osalejate sõnul ei ole võimalik arvestada lapse arvamusega, kui lapse arvamus ei pruugi kokku minna tema heaoluga.
- Uurimuses osalenud lastekaitsetöötajate hinnangul tuleb rakendada enda teadmisi ja oskusi komplekselt, et aru saada, mida laps kogeb ja tunneb. Spetsialistide hinnangul on kõige tähtsam lapsega töös lapse tausta tundma õppimine ning saavutada lapsega usalduslik suhe.

Kokkuvõttes leian, et lastekaitsetöö Eestis vajab lapsekesksemat lähenemist, mis tähendab, et lastekaitsetöötajal tuleb igal juhul välja selgitada koos lapsega lapse arvamus, vajadused ja tagada lapse osalus ning lähtuda töös neist kui esmatähtsast kaalutlusest.

Kasutatud kirjandus

- Ariés, P (1962). *Centuries of Childhood*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Aru, A., Paron, K. (2015). Lapse parimad huvid. *Juridica* VI, 375-386.
- Auväärt, K. (2007). Lastekaitse erialadiskursus Eesti lastekaitse käsiraamatutes. Lapse arvamuse kuulamine ning koostöö lapsega. Linno, M. ja Selg, M. (toim.) *Ülikoolilt Tartu linnale: Sotsiaaltöö-teemaliste üliõpilasuuringuste kogumik IV* (lk 12-17). Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Corsaro, W. A. (2011). *The Sociology of Childhood*. Third Edition. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
- Kaplan, S. (2008). Lapsed õigusaktides. Statistikaamet (toim.). *Lapsed. Children* (lk 6-11). Tallinn.
- Karu, M.; Turk, P.; Suvi, H.; Biin, H. (2012). *Lapse õiguste ja vanemluse monitooring. Laste ja täiskasvanute küsitluse kokkuvõte*. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.
- Kask, U. (2008). Saateks. Statistikaamet (toim.). *Lapsed. Children* (lk 3). Tallinn.
- Kutsar, D. (2008). Lapse heaolu vananevas Euroopas. L. Ots, (toim.). *Uued ajad – uued lapsed* (lk 97-111). Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Laherand, M-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Infotrükk.
- *Lapse osalemine pereelus. Kokkuvõte*. (2015). Tallinn: MTÜ Lastekaitse Liit. <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2015/11/LAPSE-OSALEMINE-PEREELUS-2015.pdf> 16.05.2015
- Lapse õiguste konventsioon. RT II 1996, 16 56. <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016> 27.03.2017
- *Lastekaitse korralduse uuendamise analüüs. Lõpparuanne*. (2013). Sotsiaalministeerium. https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/lastekaitse_alusanaluus_pwc_2013_27.11_2.pdf 01.05.2017
- Lastekaitse seadus. (2016). RT I, 21.12.2016, 24. <https://www.riigiteataja.ee/akt/LasteKS> 13.03.2017
- Liivamägi-Hitrov, A., Kask, K. (2016). *Lapse küsitlemise käsiraamat*. Tallinn: Justiitsministeerium. http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/lapse_kusitlemise_kasiraamat_2016_0.pdf 17.05.2017

- Linno, M. (2012). Eriala esitlemine lastekaitsetöötajate lugudes laste vastu suunatud vägivallast. Strömpl, J; Selg, M. ja Linno, M. (toim.). *Narratiivne lähenemine sotsiaaltöuurimuses. Laste väärkohtlemise lood* (lk 120-165). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Mayall, B (2000). The Sociology of Childhood in relation to Children's Rights. *The International Journal of Children's Rights*, 8 (3), 243- 259.
- Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (2010). RT I 2010, 41, 240. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13332410> 08.05.2017
- Qvortrup, J. (1991). *Childhood as a Social Phenomenon- An Introduction to a Series of National Reports (Eurosocial Reports Series: Vol. 36)*. Vienna: European Centre for Social Welfare Policy and Research.
- Reinomägi, A., Aru, A. (2014). „Te tahate lihtsalt minu arvamust teada?“ Laste kaasamisest kohaliku elu korraldamisesse laste pilgu läbi. *Sotsiaaltöö* 3, 21-23.
- Reinomägi, A., Sinisaar, H. (2014). On aeg vaadata laste heaolu laiemalt. *Sotsiaaltöö* 3, 42-46.
- Riggall, S. (2012). *Using counselling skills in social work*. University of Lincoln: SAGE Publishing.
- Selg, M. (2008). „Refleksiivsus“ ja „reflekteerimine“ pole sünonüümid ega vastandu tõenduspõhisele praktikale. *Sotsiaaltöö* 4, 48-50.
- Sotsiaalhoolekande seadus (2015). RT I, 30.12.2015, 5. <https://www.riigiteataja.ee/akt/130122015005> 08.05.2017
- Viira, A. (2017) Kohaliku tasandi lastekaitsetöö tulemuslikkuse suurendamine ja jätkusuutlik arendamine. Sotsiaalministeerium. https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/kohaliku_tasandi_lastekaitsetoo_tulemuslikkuse_suurendamine_ja_jatkusuutlik_arendamine.pdf 31.05.2017

LISA 1

INTERVJUUKAVA

Sissejuhatavad küsimused:

- Uurimuse tutvustamine- uurimuse eesmärk, uurimisprobleem ja intervjuu osad
 - Kas on midagi, mida tahaksite enne intervjuud midagi uurimuse kohta küsida?
-
1. Tooge mulle näide enda tööst, kellega Te enda töös kokku puutute?
 2. Kuidas Teie mõistate lapseks olemist?
 3. Millistes tingimustes peaks laps kasvama?
 4. Milline roll on lapsel lastekaitsetöös?
 5. Missugused õigused ja kohustused on lapsel lastekaitsetöös?
 6. Tooge mulle mõni näide enda töös, millal küsite lapse arvamust?
 7. Millal tuleks arvestada lapse arvamusega? Millal ei tuleks?
 8. Tooge mulle mõni näide enda tööst, kus läks lapsega rääkimisel hästi? Millal mitte?
 9. Millega tuleks arvestada, kui rääkida lapsega?
 10. Mis võivad olla need keerulised kohad töös, mis lapsega rääkimisel sisse võivad tulla?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Tuule Pensa (13.12.1994),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Laps lastekaitsetöö kliendina lastekaitsetöötajate käsitus, mille juhendaja on Merle Linno,
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 01.06.2017